

Barbara Domańska

"Czas i przestrzeń w prozie polskiej XIX i XX wieku"

Biuletyn Polonistyczny 31/5 (111), 141-145

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

zapanowała w pierwszych dwu latach po upadku powstania, ale po 1866 r. można mówić o wielkiej wręcz aktywności młodych pozytywistów, nie o milczeniu. Naród i jego substancja materialna, choć bardzo przez powstanie uszczuplone, w ciągu kilku lat zostały przetworzone, zmienione, powstawały nowe więzy międzyludzkie i środowiskowe, nastąpił gwałtowny rozwój prasy itp.

W podsumowaniu obrad J. Maciejewski podkreślił różnorodność spojrzeń na kulturę i literaturę okresu pozytywizmu zarówno w prezentowanych referatach, jak i w dyskusji.

Dobrosława Świerczyńska

maj 1988

"CZAS I PRZESTRZEŃ W PROZIE POLSKIEJ XIX i XX WIEKU"

(Toruń, 20-22 IV 1988)

W dniach 20-22 kwietnia 1988 r. na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu odbyła się - zorganizowana przez Zakład Teorii Literatury IFP - konferencja teoretycznoliteracka. Wygłoszono na niej następujące referaty:

20 kwietnia - A. K u b a l e (UG), "Przestrzeń w listach Zygmunta Krasińskiego do Delfiny Potockiej"; E. O w c z a r z (UMK), "Rozpad i trwanie - przestrzeń salonu w polskich powieściach o arystokracji"; J. R u s z a ł a (WSP Słupsk), "Rola czasu i przestrzeni w kształtowaniu przygody w *W pustyni i w puszczy* Henryka Sienkiewicza"; H. D u b o w i k (WSP Bydgoszcz), "Igraszki z czasem i przestrzenią w polskiej literaturze fantastycznej".

21 kwietnia - A. S t o f f (UMK), "Czas mianowany w strukturze utworu epickiego"; K. J a k o w s k a (UMK), "Czas i przestrzeń w cyklu opowiadań"; E. K u ź m a (JSz.), "Funkcje transdiegetyzacji czasoprzestrzeni (na przykładzie współczesnej prozy apokryficznej)"; W. G u t o w s k i (UMK), "Mit w czasoprzestrzeni powieści młodopolskiej"; A. K o c h a ń c z y k (UMCS), "Gombrowicza twarz tragiczna - ucieczka przed czasem i przestrzenią"; J. M a d e j s k i (USz.), "Labirynt przestrzeni autobiograficznej w prozie Artura Sandauera"; W. T o m a s i k (WSP Bydgoszcz), "Czas w dialogii Tadeusza Brezy (»Mury Jerycha«, »Niebo i ziemia«)"; J. S m u l s k i (UMK), "Aspekty przestrzeni przedstawionej w powieści Jerzego Andrzejewskiego »Idzie skacząc po górach«"; M. D ł u ż y k - M a r c i n i a k (USz.), "Przestrzeń prywatna i przestrzeń publiczna w prozie Marka Sołtysika".

22 kwietnia - A. M a r t u s z e w s k a (UG), "Czas jako wyznacznik XX-wiecznej popularnej opowieści"; M. B u j n i c k a (UŚl.), "Przestrzeń realna i przywołana w »Skiroławkach« Z. Nienackiego (w poszukiwaniu formuły współczesnej powieści popularnej)"; B. Z i e l i ń s k a (USz.), "Kategoria czasu w odbiorze powieści w odcinkach"; E. N a w r o c k a (UG), "Czasoprzestrzeń w relacjach z podróży Marii Dąbrowskiej"; A. N a s a l s k a (UMCS), "Przestrzeń i ideologia. O podróżach socrealistów".

Można wskazać kilka sposobów eksplikacji kategorii "czasu" i "przestrzeni", zaproponowanych przez referentów. Przede wszystkim ujmowano je jako kategorie wewnątrztekstowe - w znaczeniu deskryptywno-analitycznym. Skupiano się na opisie, w aspekcie czasoprzestrzennym, "świata przedstawionego" oraz jego interpretacji. Przykładowo, E. Owczarz charakteryzowała sa-

lon jako przestrzeń tragedii (w powieściach J.I. Kraszewskiego) bądź wydarzeń groteskowych (u E. Chojeckiego i B. Prusa); M. Dłużyk-Marciniak wskazywała na związek konstrukcji czasoprzestrzeni w powieściach M. Sołtysika z kreacją głównego bohatera-artysty; konstrukcję, semantykę oraz relacje intertekstualne czasoprzestrzeni w "Idzie skacząc po górach" interpretował J. Smulski.

Zajmując się przestrzenią i czasem w wybranych przez siebie utworach, referenci opisywali je często jako typowe dla podobnych (pod względem morfologicznym, genologicznym) utworów i zmiernie do wniosków o charakterze ogólniejszym. Dało się zauważyć tendencję wiązania kategorii czasoprzestrzeni z takimi elementami morfologicznymi i genologicznymi, jak: mit, fantastyka, apokryf, list, cykl opowiadań, powieść podróżnicza, powieść popularna. W tej grupie zagadnień umieścić można referaty M. Bujnickiej, H. Dubowika, W. Gutowskiego, K. Jakowskiej, E. Kuźmy, A. Kubale, J. Ruszały.

Tezę o "nowej formule powieści popularnej" M. Bujnicka uzasadniała na materiale powieści "Raz w roku w Skirolawkach". Z faktu skontrastowania zamkniętego czasu i przestrzeni oraz zamkniętej kompozycji utworu z otwartością przesłań jego intertekstów (przywoływanej bogatej przestrzeni kultury o heterogenicznych cechach) wyprowadziła wniosek, iż już w zamyśle autora odbiorca wirtualny ma kilka twarzy. Dzięki wspomnianej konstrukcji czasoprzestrzeni powieść projektuje różne style odbioru; jej semantyka jest uzależniona od czytelnika.

E. Kuźma omówił zjawisko zwielokrotnienia semantycznego czasoprzestrzeni w utworach współczesnych, będących kontynuacją a jednocześnie przecięciem się dwóch typów narracji: apokryfu oraz transdiegetyzacji - rozumianej jako przeniesie-

nie jakiejś historii, jakiegoś dziania się, w inną czasoprzestrzeń. Uwzględnił trzy utwory powieściowe: J. Głowackiego "Raport Pilata", A. Wiśniewskiego-Snerga "Według łotra" oraz M. Tomaszewskiego "Serpente w raju".

Mitopowieścią młodopolską zajął się W. Gutowski, który w swym referacie objaśnił termin, a następnie - na przykładzie "Trylogii księżycowej" J. Żuławskiego i "Xiędza Fausta" T. Miścińskiego - starał się udowodnić tezę, że odmiany mitopowieści w modernizmie były związane z różnymi sposobami ukształtowania w nich przestrzeni.

Inna grupa referatów skupiała się na czasie i przestrzeni jako kategoriach wewnątrztekstowych, w znaczeniu przede wszystkim konstrukcyjnym. Referaty do tej grupy zaliczone (W. Tomasik, A. Stoff, A. Martuszevska) różniły się między sobą pod wieloma względami, przede wszystkim - celem badawczym. Np. W. Tomasik pisząc o czasie w dylogii Brezy skoncentrował się na narracji i stwierdził, że naśladuje ona mówienie sytuacyjnie zdeterminowane, narracja personalna neutralizuje układy symultaniczne i inwersyjne. A. Martuszevska zaś, przypomniawszy rozbieżne między sobą opinie badaczy współczesnych, dotyczące uporządkowania gatunkowego materiału epickiego, zwróciła uwagę na czas i przestrzeń jako wyznacznik gatunkowy współczesnej opowieści popularnej, do której zaliczyła utwory drukowane w seriach: "Co Tydzień Powieść", "Co Miesiąc Powieść", "Ewa żywa 07". W oparciu o ustalenia dotyczące rozmiarów formy narracyjnej, konstrukcji czasu i przestrzeni świata przedstawionego dowiodła, że opowieści te znajdują się między nowelą i opowiadaniem z jednej strony, a powieścią z drugiej.

W części referatów podjęto zagadnienie, jak świat twórcy - jego uwikłania światopoglądowe, kulturalne itp. - wpływa na

przedstawiany przez niego "obraz rzeczywistości". A. Nasalska pokazała, jak na literackim kształcie podróźniczych relacji z wczesnych lat 50-ych zaciążył socrealistyczny stereotyp w przedstawianiu przestrzeni ideologicznie "bliskiej" i "wrogiej", zaś E. Nawrocka stwierdziła m.in., że zmieniające się kolejno obrazy Europy w opisach podróży zagranicznych Marii Dąbrowskiej są dowodem konceptualizowania przestrzeni według określonych reguł filozoficznych, światopoglądowych, literackich, a także zmieniających się ról podróżującej.

Znalazł się także na konferencji referat odsłaniający egzystencjalne doświadczenie czasu przez bohatera - człowieka i artystę (A. Kochańczyk).

Zamykając listę różnych podejść do kategorii czasu i przestrzeni należy wymenić referat B. Zielińskiej, który ujmował czas jako kategorię pozatekstową - wiązał ją z sytuacją odbioru dzieła.

Barbara Domańska

maj 1988

"W STULECIE WIELKICH POLSKICH POWIEŚCI REALISTYCZNYCH"

(Gdańsk, 9-11 V 1988)

W dniach od 9 do 11 maja 1988 r. odbyła się w Gdańsku konferencja naukowa zorganizowana przez Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego oraz Instytut Badań Literackich PAN. Organizatorzy pragnęli w ten sposób nawiązać do setnej rocznicy ukazania się najwybitniejszych utworów literatury polskiej okresu pozytywizmu. Zamyśl ten powiódł się